

Court – economic expertise: significance and importance

Shavkat UROZMATOV¹

Republican Center of Forensic Examination named after H. Suleymanova under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received May 2021
Received in revised form
20 May 2021
Accepted 15 June 2021
Available online
15 July 2021

Keywords:

accounting and auditing,
forensic examination,
forensic economic expertise,
“territorial” forensic experts,
procedural legislation.

ABSTRACT

In a market economy, the role of all specialists, including accounting and auditing specialists, will increase. Therefore, today a lot of attention is paid to the study of this area, the training of specialists, the importance of forensic economic expertise in society, its importance, the formation of general knowledge and understanding of the industry is one of the priorities. The article is explained in this context.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Sud – iqtisodiy ekspertizasi: mohiyati va ahamiyati

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

buxgalteriya hisobi va audit,
sud ekspertizasi,
sud iqtisodiy ekspertizasi,
“hududiy” sud ekspertlari,
protsessual qonunchilik
bazasi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida barcha mutaxassislar jumladan hisob va audit mutaxassislarining mavqeい ortadi. Shu sababli bugungi kunda bu sohani o'rganish, mutaxassislarni tayyorlashga katta e'tibor qaratilmoqda, jamiyatda sud iqtisodiy ekspertizaning ahamiyati, uning muhimligi, tarmoqlari haqida umumiy bilim va tushuncha hosil qilish ustuvor yo'naliishlardan biridir. Maqola aynan shu doirada oolib berilgan.

¹ Head of the Department, Republican Center of Forensic Examination named after H. Suleymanova under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: savkaturozmatov413@gmail.com.

Судебно-экономическая экспертиза: сущность и значение

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
бухгалтерский учет и аудит, суд экспертиза, судебно-экономическая экспертиза, «территориальные» судебные эксперты, процессуальное законодательство.

В рыночной экономике возрастает роль всех специалистов, включая специалистов по бухгалтерскому учету и аудиту. Поэтому сегодня большое внимание уделяется изучению этой области, подготовке специалистов, значимости судебно-экономической экспертизы в обществе, ее значимости, формирование общих знаний и понимания отрасли является одним из приоритетов. Статья освещена в этом контексте.

Ekspertizaning protsessual xususiyati va zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda sud ekspertining iqtisodiy va huquqiy holati hozirgi davrda yanada dolzarb bo'lib kelmoqda. Hozirgi kunda O'zbekistonda sud ekspertizasining dolzarb yo'nalishlaridan biri bu sud ekspertizasi sohasida davlat-xususiy sherikligini kengaytirishdir. Shu munosabat bilan sud ekspertizasini ishlab chiqarish, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, ularning kasbiy tayyorgarligi va mutaxassis kadrlarning malakasini oshirishda "xususiy", ya'ni nodavlat sud ekspertlarining ishtirokini kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlar rejalashtirilgan va amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan qabul qilingan 2019-yil 19-yanvardagi PQ-4125-sonli "Sud ekspertlik faolyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bilan nodavlat sud ekspertiza tashkilotlariga ham 44 turdag'i ekspertizalarni o'tkazishga ruxsat berildi.

Sud ekspertining huquqiy mohiyatini aniqlash va mavjud yuridik institutlarni tahlil qilish sud-iqtisodiy ekspertizaning mohiyati va maqsadini anglash bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zR JPKning 174-moddasiga muvofiq, sud-iqtisodiy ekspertizalarni faqat davlat sud-ekspertiza muassasalarining mutaxassislari o'tkazadi, alohida hollarda esa, boshqa korxona, muassasa, tashkilotlarning mutaxassislari o'tkazadi. Alohida hol ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qarorda yoki ajrimda asoslantirilishi lozim.

Iqtisodiy ekspertiza ekspert bahosi maqsadi, predmeti va vazifalariga qarab davlat muassasalarida hamda yuqorida nomi qayd etilgan qaror talabiga binoan nodavlat tashkilotlarda o'tkazilishi mumkin. Shu bilan birga, tekshiruv jarayoni vakolatli shaxs (ekspert) tomonidan davlat va nodavlat tashkilotlarining ehtiyojlari, shuningdek manfaatlari bilan belgilanadigan maxsus kasbiy bilimlarni talab qiladigan savollarga javob olish uchun chuqur, har tomonlama o'rganishni nazarda tutadi [11].

Normativ va qonunchilik bazasi sud-iqtisodiy ekspertizasini tayinlash uchun asoslar va shartlarni oldindan belgilab beradi, ekspertiza natijalarini va ekspert xulosasini ishda dalil sifatida baholash va qo'llash printsipini belgilaydi, shuningdek huquqlarni aniq belgilaydi va chegaralaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ekspert – bu inson hayotining ma'lum bir sohasi bo'yicha aniq bilimlarga ega bo'lgan va shu munosabat bilan tergov yoki boshqa davlat organlari tomonidan ekspert harakatlarini amalga oshirish jarayoniga jalg qilinishi mumkin bo'lgan shaxs. O'zbekiston Respublikasining "Sud ekspertizasi to'g'risida"gi qonunga binoan sud eksperti – xulosa berish uchun fan, texnika, san'at yoki hunar sohasida maxsus bilimlarga ega bo'lgan, belgilangan tartibda suj eksperti sifatida tayinlangan jismoniy shaxs. Sud

ekspert-iqtisodchising protsessual xususiyati O'zbekiston Respublikasining protsessual qonunchilik bazasi bilan belgilanadi. qtisodiy mutaxassislikka ega bo'lgan shaxs tergov organining qarori yoki sudning ajrimini chiqargan taqdirda ekspert-iqtisodchiga aylanadi va ekspertiza o'tkazish hamda ekspertiza uchun taqdim etilgan materiallar va dastlabki ma'lumotlar topshirilgan paytdan boshlab O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi belgilangan sud ekspertining huquqlari, majburiyatlarini oladi.

Sud-iqtisodiy ekspertizasining ilmiy uslubiy metodlari – bu huquqiy va iqtisodiy fanlarning rivojlanishi hamda amaliy yutuqlari asosida ishlab chiqilgan ekspert tadqiqotlari metodlari. Ushbu uslublarni quyidagi turlarga bo'lish mumkin: hujjatli, taqqoslash, qarama-qarshi tekshiruv, nazorat solishtirish va ketma-ket hisoblash usullari.

Yuqoridagilar bilan bog'liq ravishda sud-iqtisodiy ekspertizasi usullari ekspert-iqtisodchilar tomonidan statistik, buxgalteriya hisobi, fuqarolik huquqiy hujjatlari va boshqa materialarning normalari va talablari, operativ va boshqaruv hisob hujjatlarini o'rganish doirasida foydalilanligi ilmiy uslublar to'plami sifatida tushunilishi kerak. Mutaxassis sudya bilan birgalikda o'z bilimini maxsus bilimlarga asoslanib, u yoki bu faktning ish uchun ahamiyati to'g'risida qaror qabul qilishga haqlidir. Shu munosabat bilan, ish bo'yicha qaror qabul qilish jarayoni sud protsesslari va sud ekspertining o'zaro ta'siri natijasidir.

Dunyo miqyosida turli xil sud-iqtisodiyot ekspertizasi tizimlari mavjud bo'lib, ular mamlakat qonunlaridan kelib chiiqb tyartibga solinadi. Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi Plenumining 2010-yil 21-dekabrdagi 28-sonli "Jinoiy ishlar bo'yicha sud ekspertizasi to'g'risida"gi qaroriga binoan jinoyat ishini tekshirish davlat ekspertiza muassasasi tomonidan yoki boshqa shaxs tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Rossiya Federatsiyasining Fuqarolik Kodeksi va "Notijorat tashkilotlari to'g'risida" Federal qonuniga muvofiq tashkil etilgan foyda tashkiloti ular tomonidan qabul qilingan ustavlarga muvofiq sud-tibbiyot va sud – iqtisodiy ekspertiza faoliyatini olib boradilar.

Qozog'iston Respublikasi Qonuni qabul qilingan paytdan boshlab, 1997-yil 17-noyabrdagi "Sud ekspertizasi to'g'risida" "xususiy" sud ekspertlari institutini shakllantirish boshlanadi. Ushbu Qonunning 10-moddasi sud-tibbiyot faoliyatini litsenziya asosida amalga oshiruvchi shaxslar – litsenziatlar, shuningdek boshqa shaxslar tomonidan ushbu Qonunning talablariga muvofiq bir martalik asosda sud ekspertizasini o'tkazish imkoniyatini nazarda tutadi. 1997-yil 17-noyabrdagi "Sud ekspertizasi to'g'risida"gi amal qilish muddati tugagan Qozog'iston Respublikasining qonunida ushbu shaxslarning faoliyatini tartibga soluvchi moddalar mavjud emas edi. Amaldagi Qozog'iston Respublikasining 2010-yil 20-yanvardagi "Qozog'iston Respublikasida sud-ekspert faoliyati to'g'risida"gi qonunida bunday normalar mavjud emas.

Qaror bilan tasdiqlangan Nodavlat sud-ekspertiza tashkilotlari faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomga muvofiq, nodavlat sud-ekspertiza tashkiloti yuridik shaxs shaklida tashkil etiladi. Nodavlat sud-ekspertiza tashkiloti fuqarolik, iqtisodiy, jinoyat va ma'muriy sud ishlari bo'yicha sud ekspertizasini o'tkazishga ixtisoslashtirilgan, shtatida sud eksperti sertifikatiga ega mutaxassislar bo'lgan tashkilot hisoblanadi.

Qaror bilan, shuningdek, Nodavlat sud-ekspertiza tashkilotlari sud ekspertlarini qayta tayyorlash, malakasi va huquqiy bilimini oshirish tartibi to'g'risidagi hamda Sud eksperti sifatida kasbiy layoqatni tasdiqlovchi sertifikat olgan shaxslarning yagona reyestrini yuritish tartibi to'g'risidagi nizomlar tasdiqlandi [1].

Sud-iqtisodiy ekspertizasi sudning turli bosqichlarida ko'rib chiqiladigan, quyidagi xususiyatlardan bilan tavsiflangan mustaqil dalil manbai hisoblanadi:

1) tekshirilayotgan hudud bilan bog'liq moliyaviy-xo'jalik va tadbirkorlik faoliyatini faktlari to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lish;

2) qonunda nazarda tutilgan protsessual shaklga egalik qilish [10];

3) qonunchilikda belgilangan iqtisodiy, moliyaviy va tadbirkorlik faoliyatini faktlari to'g'risida dalillarga asoslangan ma'lumotlarni olish va tadqiq qilishning protsessual tartibiga taqdim etish [11].

Shuni ta'kidlash kerakki, agar imtihon paytida ekspertizaning huquqiy mohiyatini tavsiflovchi eng muhim belgilaridan biri e'tiborsiz qoldirilsa yoki to'g'ri namoyon bo'lmasa, SEE ning daliliy qiymati yo'qolishi mumkin. Masalan, bilish jarayonida mantiq mavjud emas, protsessual shaklga rioya qilinmaydi, ma'lumot olish va tadqiq qilishning protsessual tartibi buziladi va h.k.

Protsessual qonunchilik talablariga muvofiq sud-iqtisodiy ekspertizada qo'llaniladigan metodologiyaga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1) taqdim etilgan ma'lumotlar bilan iqtisodiy, moliyaviy va tadbirkorlik faoliyatining haqiqiy natijalari (molivaviy natija – foyda) o'rtaqidagi farqni aniqlash uchun hujjatlari shaklda taqdim etilgan ma'lumotni ob'ektiv haqiqat bilan taqqoslash tahlili;

2) taqdim etilgan hisobotlarda ma'lumotlarning ishonchsizligini oshkor qilib, o'rganilayotgan tashkilot faoliyatining haqiqiy natijalarini aniqlash maqsadida molivaviy-xo'jalik va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun hisob-fakturani qiyosiy tahlili;

3) molivaviy-iqtisodiy va tadbirkorlik faoliyatni faktlarini ma'lum bir davrda o'rganishning to'liqligi va ob'ektivligi (tashkilot daromadlarini haqiqiy boshqaruvchilarining harakatlarini tahlil qilish);

4) sub'ektning sababiy mantiqiy aloqalarini va moddiy qonunchilikka muvofiqligini huquqiy baholashni o'z ichiga olgan hujjatlardagi ma'lumotlarning ishonchsizligi darajasini aniqlash;

5) jinoyatchilar xatti-harakatlarining mulkdorlar va davlat uchun salbiy oqibatlarini aniqlash [10]. Moddiy oqibatlar shundan iboratki, mahsulotni (tovarlarni, ishlarni, xizmatlarni) sotishdan tushadigan soliqlar va majburiy to'lovlar shaklida olinmagan daromadning bir qismi, kapitaldan olingan daromad va mulkni sotishdan olingan, tadbirkorlik faoliyat manfaatlari uchun foydalanilgan va (yoki) foydalanilmagan daromadlar va boshqalar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ma'lumki O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarining qaror topshirilishi, ko'p ukladli iqtisodiyotning vujudga keltirilishi barcha jabhada bo'lgani kabi, buxgalteriya hisobi borasida ham ulkan o'zgarishlar bo'lishiga olib keldi. Bugalteriya hisobidan foydalanuvchilar soni ancha kengayib borayotganligi integratsiya jarayonlarini chuqurlashayotganligi bugalteriya hisobini jahon andozalariga ko'chirishni yanada qattiqroq talab qilmoqda.

Sud-iqtisodiy ekspertizasining ilmiy va uslubiy vositalariga, avvalambor, O'zbekiston Respublikasining protsessual qonunchiligi bilan belgilanadigan bir qator o'ziga xos talablar qo'yilishi kerak. Shuningdek, bugunki ravnaqtopayotgan O'zbekistonda sud ekspertiza hamda uning tarmog'i sud – iqtisodiy ekspertiza sohasini rivojlantirish maqsadida qator islohotlar olib borilmoqda: O'zbekiston Respublikasida sud-ekspertlik faoliyatini jadal rivojlantirish, nodavlat tashkilotlar tomonidan sud-ekspertlik faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslarini shakllantirish maqsadida, shuningdek

2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq "Sud - ekspertlik faoliyatini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori tasdiqlandi, nodavlat tashkilotlar faoliyati kengaydi, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi X. Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertizasi markazining tegishli bo'lim va laboratoriyalariga biriktirilgan O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi ilmiy-tadqiqot muassasalari va oliy ta'lim muassasalarining soni kengaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari. O'zbekistonda "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi doirasida 2020-yilning 1-yarim yilligida amalga oshirilgan ishlar sharhi // <https://strategy.uz/index.php?news=1049>.
2. Buxgalteriya hisobining milliy standartlari (BHMS) O'zbekistob Respublikasi Moliya Vazirligining oylik nashrlari to'plami. 2000–2002.
3. Pardaev A. Boshqaruv hisobi. Toshkent: Akademiya, 2002.
4. Sotboldiev A.S., Itkin Y.M. Zamonaviy buxgalteriya hisobi. I/II-tom. Toshkent: Moliya, 2002.
5. Бондарь Н.Н., Виноградова М.М. Судебная экономическая экспертиза: формирование, современное состояние и перспективы развития // Вопросы экспертной практики. – 2019. – № 51. – С. 69–72.
6. Наумова О.А., Аксинина О.С. Внутренняя экономическая экспертиза в системе экономической безопасности организации // Сибирская финансовая школа. – 2017. – № 5(124). – С. 27–31.
7. Савицкий А.А. Судебная экономическая экспертиза: современное состояние, перспективы развития // Вопросы экспертной практики. – 2019. – № 51. – С. 579–586.
8. Скрипкина О.В., Киселева О.В. Судебная экономическая экспертиза в России: исторический и современный аспекты // Бухгалтер Финансово-экономическая и бухгалтерская экспертиза. Sudexpert.ru. URL: <http://www.sudexpert.ru/possib/fin.php>
9. Чаадаев С.Г., Чадин М.В. Судебная финансово-экономическая экспертиза в арбитражном процессе в Российской Федерации // Российская юстиция. – 2008. – № 2. – С. 53–59.
10. Чаадаев С.Г., Чадин М.В. Судебно-экономическая экспертиза. Открытый мир.: https://otkrmir.ru/expert/guide_expert/sudebno-ekonomicheskaya-ekspertiza.